

NOORTE PAREMA KAASAMISE ALUSED HUVIKOOLIDELE

Haridus- ja Teadusministeerium soovib tõhustada noorte kaasamist huvikoolide tegevusse ja suurendada sellega noorte rolli huvikoolide sisu, st õppekavade ja õppe korralduse kujundamisse, arvamuste vahetusse ja koostöösse kooli omaniku, juhtkonna, teiste õppurite ja lapsevanematega õppe korraldamisel ja läbiviimisel. Eesmärgiks on huvikoolide õppe sisu parem vastamine nii huviala valdkonna kui iga noore enda eesmärkidele.

Materjali eesmärk on anda ülevaade noorte, noortevaldkonna, noorsootöö ja huvihariduse ning kaasamise ja osaluse põhialustest, kirjeldades ka peamisi protsessi osasid. Materjal on aluseks huvikoolide spetsialistide edasisele kaasamise eri võimalusi käsitlevatele koolitustele ja edasisele reaalse kaasamise kavandamisele ning läbiviimisele.

Kõikides laste ja noortega seotud tegevustes on oluline tagada nende huvide arendamine ja huvidega arvestamine.

Lapse õiguste konventsioon¹ tunnistab iga lapse õigust heale tervisele (art 24), puhkusele ja jõudeajale, mida ta saab kasutada mänguks ja meelelahutuslikuks tegevuseks vastavalt eale ning vabaks osavõtuks kultuuri- ja kunstielust (art 31). Ka erivajadusega lapsele tuleb kindlustada juurdepääs puhkamisvõimalustele niisugusel viisil, et ta saaks võimalikult palju osa võtta ühiskondlikust elust ja talle pakutav abi aitaks kaasa tema kultuurilisele ja vaimsele arengule (art 23). Lisaks tuleb tagada lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes ning anda lapsele võimalus avaldada arvamust (art 12).

1. Noored, noortevaldkond, noorsootöö ja huviharidus

Noor on noorsootöö seaduse kohaselt seitsme kuni kahekümne kuue aastane füüsiline isik².

Noorsootöö seadus määratleb noorsootööna tingimuste loomise noore isiksuse mitmekülgseks arenguks, mis võimaldab noortel vaba tahte alusel perekonna-, tasemeharidus- ja tööväliselt tegutseda. Noorsootöö korraldamisel lähtutakse järgmistest põhimõtetest:

- 1) noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid otsuste tegemisse;
- 2) tingimuste loomisel teadmiste ja oskuste omandamiseks lähtutakse noorte vajadustest ja huvidest;
- 3) noorsootöö põhineb noorte osalusel ja vabal tahtel;
- 4) noorsootöö toetab noorte omaalgatust;

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

² <https://www.riigiteataja.ee/akt/NTS>

5) noorsootöös lähtutakse võrdse kohtlemise, sallivuse ja partnerluse põhimõttest.

Noorsootöö missiooniks on luua eeldusi ja toetada noore kujunemist hästi toimetulevaks ja eneseteostussuutlikuks ühiskonnaliikmeks. Noorte huviharidus ja huvitegevus on pikaajaline (huviharidus) või lühiajaline (huvitegevus) süsteemne juhendatud tegelemine huvialaga vaba tahte alusel tasemeõppest ja tööst vabal ajal süvendatud teadmiste ja oskuste omandamiseks valitud huvialal.

Huviharidus on üks osa noorsootööst ning oma mahu tõttu täiendavalt reguleeritud huvikooli seadusega. **Huvikool** on huvikooli seaduse kohaselt haridusasutus, mis tegutseb noorsootöö valdkonnas ning loob huvihariduse omandamise ja isiksuse mitmekülgse arengu, sealhulgas oma keele ja kultuuri viljelemise võimalused huvihariduse erinevates valdkondades.³

Huvikoolid tegutsevad viies valdkonnas: sport, tehnika, loodus, üldkultuur, muusika ja kunst. Igapäeaelus on huvikoolid tuntud läbi oma valdkonnast tulenevate nimetuste - spordikooli, keskuse või klubina, tehnika-, loodus- ja loomemaja või -keskusena, muusika- või kunstikoolina jms.

Huvikoolide õppetöö vormideks on grupi- ja individuaalõpe. Üha suurem vajadus on igas huvikoolis anda noore arengut arvestavat mitmekülgset õpet, et tekiks suurem tugisüsteem isiksuse eluks ettevalmistusel, mis nõuab huvikoolidelt suuremat paindlikkust ja noorte vajadustega arvestamist.

Õpe huvikoolis peab vastama **huviharidusstandardile**⁴, kus on mh põhimõtetena sätestatud, et huviharidus:

- 1) põhineb noorte osalusel ja vabal tahtel;
- 2) põhineb huvialade ja noorte võrdsel kohtlemisel;
- 3) toetab noorte arengut, iseseisvust, omaalgatust, aktiivsust;
- 4) pakub noortele eduelamusi ja tunnustust;
- 5) pakub noortele huvialaga tegelemise rõõmu;
- 6) arendab loovust ja sotsiaalseid oskusi;
- 7) on avatud, positiivne ja noori julgustav.

Huviharidusstandard määratleb samuti, et huvihariduse ülesandeks on noorte loomevõimete avastamine ja kavakindel arendamine. Õppe korraldus huvikoolis peab põhinema õppuri individuaalsete erisuste arvestamisel.

Noortevaldkonna arengukava 2014-2020⁵ kohaselt tuleb noore andeid, huvisid ja loovust tunnustada ja neid peab olema võimalus arendada. Noorteühingud, noortekeskused ja

³ <https://www.riigiteataja.ee/akt/13339594>

⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/12809661>

⁵ https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf

huvikoolid loovad palju võimalusi vajalike sotsiaalsete pädevuste omandamiseks. Oma huvi ja loovuse avastamine, huviala süvitsi õppimine toimub Eesti noorel enamasti noorsootöös.

Noorel peab olema võimalus kasvada turvalises ja sallivas pere- ja kogukonnas, saada hea haridus ning näha tulevikus eneseteostusvõimalusi pakkuvaid ja head elukvaliteeti lubavaid töökohti. Selleks tuleb luua noore jaoks võimalused avastada oma anded ja huvid, olla osaks ühistegevustest, algatada ettevõtmisi ning olla seeläbi kogu- ja ühiskonna arengu aktiivseks osapooleks.

Arengukava esimeseks alaeesmärgiks on seatud, et noorel oleks rohkem valikuid oma loome- ja arengupotentsiaali avamiseks ning selleks suurendatakse võimalusi noorte loovuse arendamiseks, omaalgatuseks ja ühistegevuseks:

1.7. suurendatakse noorte huvide paremat arvestamist huvihariduses, eelkõige noorte osaluse kaudu otsustes;

1.8. arendatakse huvihariduse meetodikate mitmekesisust ja koostööd noortevaldkonna teiste osapooltega. Lisaks on tegevuse

2.2 raames kavas arendada pädevusi ja meetodikat noorsootöös, sh huvihariduses, et kaasata erinevaid noori;

II Osalus ja kaasatus

Euroopa Liidu põhiõiguste harta ⁶artikli 24 punkt 2 kohaselt tuleb kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, esikohale seada lapse huvid.

Euroopa noortevaldkonna uuendatud koostööraamistik 2010-2018⁷ on osaluse teema laiemaks eesmärgiks toetada noorte osalust esindusdemokraatias ja kõigi tasandite kodanikuühiskonna tegevustes ning ühiskonnas tervikuna, sh toetada alates varasest noorusest “osalema õppimise” mitmesuguseid vorme nii formaalhariduse kui mitteformaalse õppimise raames.

Noortevaldkonna arengukava 2014-2020 järgi on noorte kaasamine meetmete kvaliteedi ja mõju tagamise vahend. Osalemine enda ja ümbritseva elu korraldamisel on aluseks iga noore elu-olu muutmisele ja laiemalt tugeva kodanikuühiskonna arengule. Sellest, kas noore mõtteavaldused saavad vastuvõtu kodus, koolis ja kogukonnas, kas ta tunneb kokkukuuluvust eakaaslastega ja kas nende ühisettevõtmised on kogukonnas tähenduslikud, sõltub kuuluvustunne ja taju kaasatusest. See aitab vältida sotsiaalset apaatsust, vajadust ja soovi end radikaalselt väljendada või riigist lahkuda. Osaluse suurendamiseks peab noortevaldkond, sh huviharidus leidma senistele lisaks üha uusi osalusvorme, arendama harjumusi

⁶ <http://eurlex.europa.eu/et/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303ET.01000101.htm>

⁷ http://www.entk.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_uuendatud_koostooaramistik_2010-2018.pdf

kaasarääkimiseks ja teadvustama osalus kogemusest õppimist. Vajalik on ka mitteosalejate arvamuse teadasaamine ja arvestamine.

Laste ja noorte kaasamist siseriiklikul tasandil toonitab Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud Laste ja perede arengukava 2012-2020. Ka lasteombudsman peab tähtsaks, et kohaliku omavalitsuse elu korraldamisel arvestataks laste ja noorte arvamustega.⁸

Üldiselt on noorte **osalus** mõistetud kui noorte kaasarääkimine neid puudutavates tegevustes, protsessides, otsustes. **Kaasamine** on otsuste tegemisel noorte informeerimine, nendega konsulteerimine, arvamuste ära kuulamine, tagasiside andmine jm. Kaasamisel tehakse otsuseid ja viiakse neid ellu teistega koos ja teistega arvestades.

Noorte osaluse toetamise eesmärgid noore seisukohast lähtuvalt on seotud aktiivsema ja teadlikuma ühiskonna liikmeks olemisega, teadlikkusega oma õigusest osaleda, suurenenud võimalustega oma õiguste ja ideede realiseerimiseks.

Ühiskonna tasandil noore toetamise eesmärgid seotud väärtustamise ja arvestamisega võrdväärse ühiskonnaliikmena, täiskasvanud on teadlikumad noorte osaluse vajalikkusest ja kaasamise võimalustest ning viisidest, noorte osakaal ühiskonnas toimuvate protsesside mõjutamisel on suurenenud, ning ühiskond on senisest noortesõbralikum ja toetab noore igakülgset arengut.

Noorte osalus (participation) tähendab noorte õigust, võimalust ja soovi ühiskonnaelu mõjutada. **Noorte kaasamisega** (inclusion) tehakse teoks nende õigus, luuakse neile võimalus ja mõjutatakse nende soovi osaleda ühiskonnaelu mõjutamises. Noorte sotsiaalse kaasatuse ja sotsiaalse osaluse mõiste on laiem – selle all mõeldakse noorte täisväärtuslikku kaasalöömist hariduses, tööturul, elus üldse. Selle vastandiks on sotsiaalne tõrjutus (social exclusion).

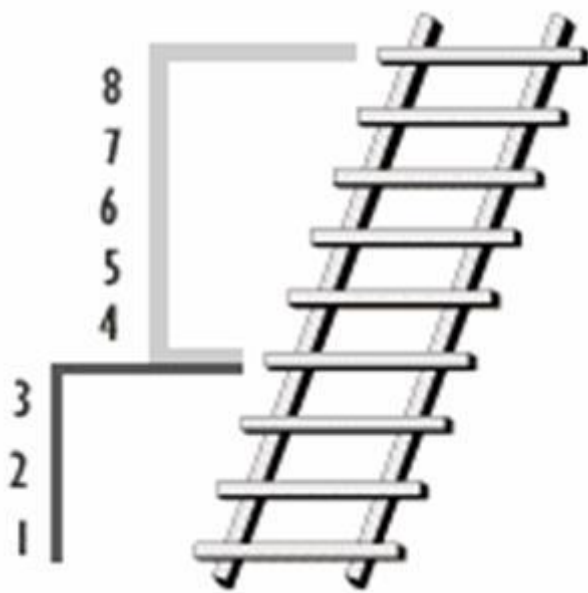
HART'i kaasamise redel⁹

Roger Hart on oma redelil välja toonud kokku kaheksa erinevat noorte kaasamise viisi. Astmed 4–8 on aktsepteeritavad noorte kaasamise mudelid, alumised kolm aga tegelikult noori ei kaasa.

⁸ Reinomägi, A. „Viiendik ühiskonnast, kellega arvestada“ Postimees, 10. oktoobril 2013.

<http://lasteombudsman.ee/et/andra-reinomagi-artikkel-viiendik-uhiskonnast-kellega-arvestada>

⁹ Hart, R. *Children's participation: from Tokenism to Citizenship*. UNICEF Innocenti Research Centre 1992. Märkus. Hart töötas oma osalusredeli teooria välja toetudes järgmisele allikale: Arnstein, Sherry R. *A Ladder of Citizen Participation*. *Journal of the American Institute of Planning*, Vol. 35, No. 4, July 1969, pp. 216-224

8. Noorte algatatud ja täiskasvanutega jagatud otsused
7. Noorte algatatud ja juhitud otsused
6. Täiskasvanute algatatud ja noortega jagatud otsused
5. Noortega konsulteerimine ja tagasiside
4. Noortele kindla rolli andmine
3. Võltsosalus (i.k. tokenism)
2. Noored on dekoratsioon
1. Noortega manipuleeritakse

Kasu noorte kaasamisest huvikoolide tegevuste planeerimisse ja läbiviimisse:¹⁰

1) *Otsustajatele ja kohalikule kogukonnale:* info noorte olukorrast, tänu infole efektiivsem toimimine, uuenduslikud teenused, kõrgem usaldatavus noorte silmis, rohkem innovaatilisi ideid, elavam demokraatia, noorte parem ettevalmistus edasiseks eluks ühiskonnas

2) *Noortele endile:* õppimine, uute oskuste omandamine, enesest lugupidamise ja vastutustunde kasv, võimalus oma vajadused kuuldavaks teha, sel viisil muuta keskkonda endale sobivamaks paremad teenused

Noorte edukas osalemine huvikoolide tegevuses sõltub neljast tegurist ehk neljast C-st:

1. Taust (context). Osaluse taust on üldine hoiak ja väärtused ühiskonnas. Noori on raskem motiveerida osalema, kui ühiskonnas pole kaasaráäkimine levinud või populaarne.
2. Väljakutse (challenge). Väljakutse tähendab, et ettevõtmine peaks noorele esitama mingi väljakutse, see peaks neid ahvatlema kaasa lööma ja nende silmaringi avardama.
3. Võimed (capacity). Võimed on vajalikud väljakutsega toimetulemiseks, sest kui väljakutse on ületamatult raske, võib kaduda huvi ning ebaõnnestumise korral võivad jääda püsima masendus ja umbusk ka järgnevate projektide suhtes. Teisalt peaks väljakutse olema piisavalt suur, et noortel ei hakkaks igav ning innustada nende saavutusvajadust: „Me saime hakkama!” Seetõttu peab kaasaja tundma ka noore inimese oskusi ja võimeid ning kohandama projekti nii, et tulemuseks oleks väikeste õnnestumiste ja edusammude jada.

¹⁰ Wade, H. Lawton, A. Stevenson, M. *Hear by Right: Setting Standards for the Active Involvement of Young People in Democracy. Local Government Agency (Suurbritannia) 2001*

4. Seotus (connection) – noored peavad tundma, et nad on teie ettevõtmisega seotud. Seepärast tulebki tegevused mugandada ja viia kooskõlla selle maailmaga, milles noored elavad. Kui projektis õnnestub neid tegureid arvestada ja tasakaalus hoida, on esimene samm eduka projekti suunas astutud.

Võimalikud takistused osalemiseks huvihariduses:

1. Isiklikud takistused: madal enesehinnang ja enesekindluse puudumine, julgustuse puudumine, hirm üleoleva suhtumise ees, ettekujutus huviharidusest kui millestki igavast, hirm diskrimineerimise ees, ebahuvitavad tegevused
2. Praktilised takistused: Info puudumine, osalemisloa puudumine – rühma surve liitumise vastu, aja või energia puudumine, rahapuudus, kultuurilised ja religioossed vastuolud, liikuvusega seotud probleemid

Võimalikud noorte osalemise vormid

- Otsustusrühmad – noored otsustusgruppides, nt huvikooli juhkonnas, komisjonides, paneelides.
- Paralleelsed otsuse kujundamise rühmad – noorterühmad tegutsevad paralleelselt tegelike otsustuskodadega, olles formaalselt viimastega seotud.
- Elluviimisrühmad – noored on otseselt kaasatud spetsiiflitesse ülesannetesse, näiteks läbirääkimistesse, avalike materjalide ettevalmistamisse.
- Väikesed nõuandvad arutelurühmad – noored avaldavad arvamust ja genereerivad ideid.
- Loovad nõuanderühmad – laiem noorterühm, mis genereerib ideid ja avaldab arvamust.
- Informatsiooni andmine – küsitlustes ja fookusrühmades osalemine.
- Avalik suhtlus – meedias või suurüritustel oma seisukohtade esitlemine.

Noorte osalusmotivatsioon. Motiveerimise võtmetegur on positiivne hoiak. Motiveerimist kirjeldatakse kui võitlust noorte nn „E-jõudude” eest. Nendeks jõududeks on: energia, põnevus, entusiasm ja jõupingutus (ingl k E-forces: Energy, Excitement, Enthusiasm and Effort). Noored kasutavad E-jõudu ainult siis, kui rahuldatakse nende vajadusi.

- Sotsiaalne (emotsionaalne) kasu: noored ootavad huvitavaid kogemusi, ühiskondlikku staatust, tunnustust ja mingisse rühma kuulumist.
- Pragmaatiline kasu: noored soovivad näha mõtet selles, mida nad teevad, olgu see siis spordisaali kasutamine projekti ajal, uued oskused, mida CVsse lisada, või projekti käigus välismaal käimine.
- Psühholoogiline kasu: noored on pidevalt eneseotsingutel ja tahavad elus oma teed leida. Tahtes teistest erineda, vajavad nad positiivset enesehinnangut.
- Materiaalne kasu: mõnikord võib noori motiveerida ka materiaalsete asjadega, nagu T-särgid, tasuta söök-jook või väike kingitus, et noortes huvi äratada.

Noorte paremaks kaasamise protsess huvikoolides

Mistahes huvikooli protsessi on võimalik arutada ka otsese sihtrühma ehk noortega. Olenemata konkreetsest huvikooli tegevuse lõigust või tegevusest, saab kasutada erinevaid eelkirjeldatud meetodeid. Igaüht neist on võimalik otsuse tegemist jagada etappideks:

1. Probleemi tuvastamine ja eesmärgi määratlemine. Töö käivitajaks on arusaam, et mingi probleemi põhjuste või tagajärgedega on vaja tegeleda, ja visioon sellest, mida saavutada tahetakse (ka see arusaam ja visioon tekivad muidugi sageli noortega suheldes ja neid kaasates). Kaasamine aitab viia kurssi olukorra ja probleemi(de)ga, mõista paremini, kui tähtis on teema osapooltele ja milliseid lahendusi nad soovivad. Oluline on püüda saavutada ühine arusaam järgnevate tegevuste eesmärgist.

2. Info ja ideede kogumine, mõju prognoosimine. Kui soovitud eesmärk on kokku lepitud, hakatakse otsima infot, mida on vaja võimaluste sõnastamiseks ja eri lahendusega kaasnevate mõjude prognoosimiseks. Kaasamine on otseselt seotud mõju hindamise läbiviimisega. Kaasamine ja osalemine mille abil kogutakse infot eeliste ja puuduste kohta, hinnates nende potentsiaalseid tagajärgi. Mida olulisem on prognoositav mõju, seda suurem peaks olema osalemisvõimalus. Noorte kaasamise kaudu saab esiteks kaaluda keda plaanitavad muutused enim puudutavad – just neilt osalejatelt saab kõige otseemat infot, milliseid muutusi ja tagajärgi kavandavad otsused tegelikult võivad kaasa tuua. Kaasamise kaudu saab koguda infot juba toimivate näidete ja nende tulemuste kohta Eestis ja mujal, täpsustada probleemide olemust ja välja uurida nende võimalike lahenduste ideid.

3. Ettepaneku(te) väljapakumine. Pakutakse välja üks või mitu mõjude analüüsiga varustatud lahendusvarianti, mis vastavad küsimusele, kuidas aitab nende elluviimine probleemi põhjuseid leevendada või kõrvaldada ning mida erinevad variandid endaga kaasa toovad. Kaasamine selles etapis on eelkõige konsulteerimine – noortel ja teistel osapooltel võimalus väljapakutud variante kommenteerida ja täiendada, juhtida tähelepanu võimalikele nõrkadele kohtadele (nt asjaoludele, mis on senise analüüsi käigus märkamata või arvestamata jäänud), esitada ja põhjendada oma eelistusi.

4. Otsuse langetamine. Variantide seast valitakse eesmärgi saavutamiseks kõige sobivam. Võimalik on langetada otsus koos kaasatavatega. Vajadusel kaasatakse ka teisi huvilisi ning osapooli informeerimise teel, andes otsusest teada ja põhjendades tehtud valikut.

5. Elluviimine, analüüs ja mõju hindamine. Tehtud otsus viiakse ellu ning jälgitakse ja hinnatakse koostöös noortega, kuidas see huvikoolis rakendub, kuidas täidab eesmärgi, milliseid probleeme see ei lahenda või milliseid uusi probleeme tekitab. Siin läheb vaja kaht sorti kaasamist. Esiteks on vaja koostööd teha nendega, kes saavad panustada otsuse elluviimisse – ise seda ellu rakendades või siis levitades selle kohta sihtrühmadele infot ja andes nõu. Kaasajate ülesanne on siin tagada, et partneritel oleks olemas kõik vajalik selle töö tegemiseks. Teiseks on vaja infot selle kohta, mida tehtud otsus endaga kaasa on toonud – kas

ja kuidas on sellest aru saadud, on see aidanud olukorda parandada, milliseid uusi vajadusi tekitab jne. Need saavad olla sisendiks uue otsustustsükli käivitamiseks.

Kasutatud materjal:

- Lastekaitse Liit: Kokkuvõtte uuringust Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides Laste ja noorte seisukohad Kohalike omavalitsuste parimad praktikad, Tallinn 2013
- <http://www.lastekaitseliit.ee/lapse6igused/kaasamine/osalus-ja-kaasamine/>
- Noorte kaasamine ja osalus. Maakonnas, vallas ja linnas. Käsiraamat noorele, noortekogule, noortevolikogule, ametnikule, noorsootõtjale, maakonna ja kohaliku omavalitsuse juhile. ENL.
- Urmo Kübar, Hille Hinsberg. Kaasamine avalikus sektoris ja vabakonnas. EMSL 2014.